

Historia i stan dzisiejszy zamku w Czorsztynie

History and present development of Czorszтын castle

WALDEMAR NIEWALDA¹, HALINA ROJKOWSKA²

¹ ul. Wielopole 10/4, 31-072 Kraków; ² Urząd Miasta Krakowa, Wydział Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Oddział Ochrony Zabytków, ul. Wielopole 17a, 31-072 Kraków

Abstract. The topic of this publication is shortened history of building and development of Czorszтын castle in Pieniny Mountains from thirteenth century with stage classification, castle destruction in eighteenth century and reconstruction at the end of twentieth century.

WSTĘP

W trakcie prowadzonych w latach 1995–96 prac adaptacyjno-rekonstrukcyjnych na terenie zamku Czorszтын gospodarz obiektu – Pieniński Park Narodowy, zlecił interdyscyplinarne badania archeologiczno-architektoniczne i historyczne.

Celem tych prac było odgruzowanie zasypanych i zrujnowanych części zamku, głównie w obrębie zamku średniego, oraz przeprowadzenie pełnej stratygrafii murów, tj. określenie najstarszych konstrukcji murowych i późniejszych kolejnych faz rozwojowych. W wyniku prac terenowych ujawniono relikty pomieszczeń mieszkalnych i gospodarczych oraz odkryto nieznaną dotąd okrągłą wieżę przy północnym odcinku muru obwodowego.

Badania historyczne, które objęły kwerendę kartograficzną, ikonograficzną, źródeł rękopiśmiennych i drukowanych, odegrały znaczną rolę w datowaniu wyodrębnionych sześciu głównych faz budowy (Ryc. 1).

FAZA I – 1291/1300 do 1320 R.

Najwcześniej na przełomie XIII i XIV w., na miejscu obecnego zamku średniego, na krawędzi

skały, powstała murowana z kamienia okrągła wieża. Średnica wieży wynosiła 10 m a grubość muru u podstawy ok. 3,5 m. Niewykluczone, że nowa wieża tworzyła system obronny wraz z drewnianymi umocnieniami. Klaryski starosta-deckie rozpoczynając zakładanie wsi Czorszтын mogły otrzymać od króla w dzierżawę lub użytkowanie zamek jako oparcie administracyjne dla swojej działalności, z prawem posiadania cła. W 1320 r. źródła wymieniają nazwę „castrum Wronyn” identyfikowaną z Czorszтынem.

FAZA II – PO 1306 DO 1333 R.

Kolejną fazą rozwoju fortyfikacji zamku było zastąpienie jego drewnianego obwodu kamiennym murem. Mur ten w pierwszym etapie otoczył obecny zamek górny a następnie zamek średni, łącząc się z okrągłą wieżą. Plan zamku dostosowany został do kształtu skały. Brama wjazdowa dla lepszej obrony znalazła się w najbliższym sąsiedztwie wieży. Posiadała wrota bramne, które były ryglowane belką. Mur zwieńczony był krenelacją, którego relikty zachowane są w murze tarczowym zamku górnego. Podjazd do zamku prowadził od strony północno-zachodniej. System obronny zastosowany w Czorszтынie, z wieżą

włączoną w obwód murów, podobny jest do założenia zamkowego w Rytrze, a także przypomina zamki z terenu Śląska: w Rogowcu i Chojniku z przełomu XIII/XIV w.

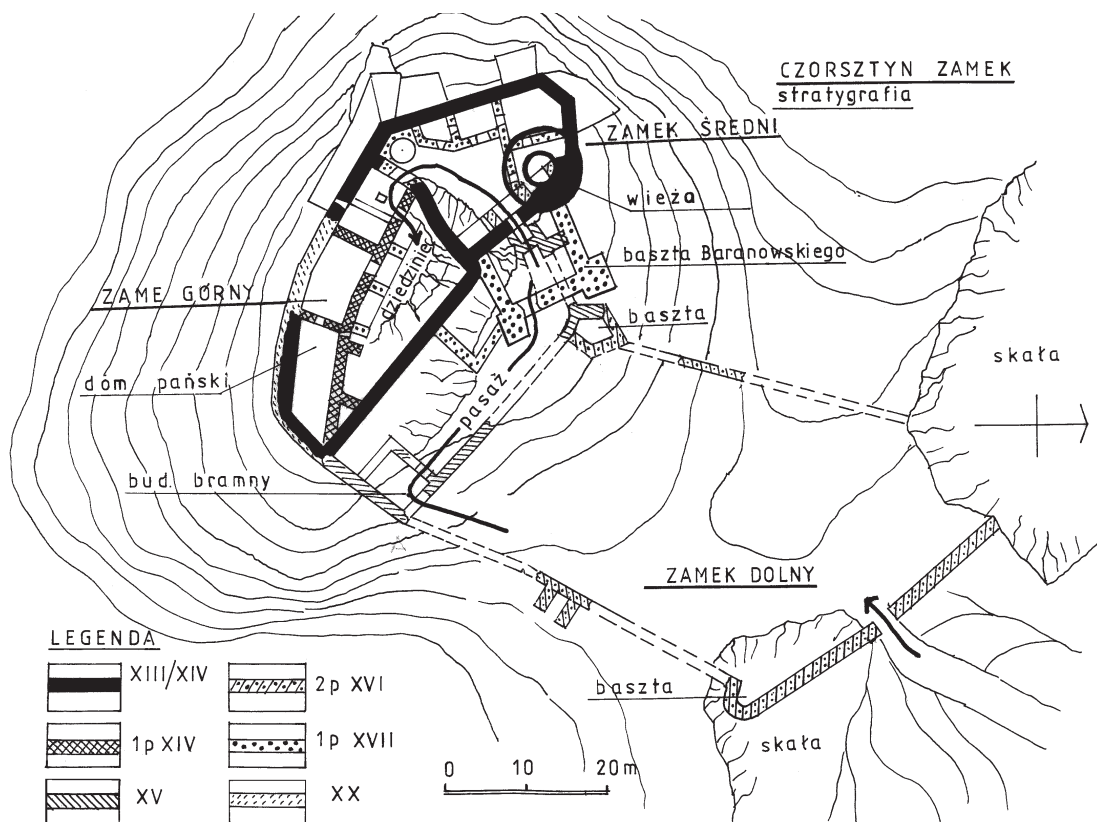
FAZA III – 1333–1370 R.

Faza ta objęła zamek górny. Do ściany południowej istniejącego obwodu dostawiono jednotraktowy, trójdzielny piętrowy budynek, murowany z kamienia. Po północnej stronie budynku wytworzył się wąski dziedziniec. W związku z budową obiektu mieszkalnego podniesiono mur obwodowy zamku górnego. Autorzy wiążą omawiany budynek z działalnością Kazimierza Wielkiego, może jeszcze przed poł. XIV w. Najprawdopodobniej to Kazimierz Wielki odebrał klaryskom dzierżawę

zamku w ramach akcji rewindykacyjnej terenów nadgranicznych i tworzenia mocnej granicy ze Spiszem. Budowa obszernej, reprezentacyjnej siedziby starostwa przy szlaku wiodącym przez Spisz na Węgry, z przeznaczeniem na czasowy pobyt ich władców, leżała w interesie Kazimierza prowadzącego politykę dyplomatyczną z Królestwem Węgier.

FAZA IV – PRZED 1477 R.

W fazie tej rozbudowano system obronny od strony północnej. Obok okrągłej wieży wyprowadzono zewnętrzny mur obronny, tworząc rodzaj pasaży wjazdowego. Na północno-wschodniej części stoku wzniesiono murowany czworokątny budynek bramny połączony z tym murem. Wzmocnio-

Ryc. 1. Fazy rozbudowy zamku Czorsztyn.
Development stages of Czorsztyn castle.

no także obronę starej bramy, stawiając przed nią basztę bramną z zapadnią. Autorem rozbudowy militarnej funkcji zamku był Jakub Ciele – jeden z jego dzierżawców w latach 1477–88. Wzmocnienie obronności zamku wyniknęło zapewne ze zniszczeń, jakie mogły wyrządzić oddziały husyckie walczące na pograniczu w XV w.

FAZA V – XVI w. DO 1629 R.

W XVI w. zbudowano otoczony kamiennym murem zamek dolny. Brama znajdowała się w murze północnym. Zmianom uległ teren zamku średniego: zburzono okrągłą wieżę a przed bramą zamku średniego, przy północno-zachodnim narożniku muru zewnętrznego, wzniesiono pięcioboczną basztę.

Etapowo wznoszono murowaną zabudowę zamku średniego. Najpierw do wewnętrznej ściany muru północnego z otworem bramnym dostawiono dwuarkadowy ceglany ganek dostępny z dziedzińca schodami, częściowo wykutymi w skale. Ganek ten prowadził do izby nad bramą i na ganek straży. W następnym etapie przy północno-zachodnim murze zbudowano murowaną kuchnię i piekarnię.

Budynek mieszkalny na terenie zamku górnego, opisany w lustracji z 1616 r., posiadał w parterze sień, gdzie mieściły się schody na piętro i poddasze, izbę z dwoma oknami i sklepioną piwnicę. Na piętrze w środkowej części rzutu zlokalizowana była izba stołowa z trzema oknami dostępna z sieni. Od wschodu z izbą sąsiadowała izdebka połączona z małą kaplicą w narożniku południowo-wschodnim.

FAZA VI – 1629–1643 R.

W latach 30. XVII w. ówczesny starosta Jan Baranowski dokonał jednej z większych modernizacji zamku. Unowocześnił w nim system obrony stawiając w 1629 r. czworoboczną, czterokondygnacyjową murowaną basztę w miejscu starej, która znajdowała się przed bramą wjazdową do zamku średniego. Nowa baszta była przystosowana do użycia broni palnej, o czym świadczą otwory okienne w ścianach zewnętrznych. Ich wnętrza są mocno rozglifione a światła otworów posiadają

niewielkie rozmiary. Wnętrza baszty nakrywały drewniane stropy.

W zamku średnim starosta zbudował piętrowe skrzydło zachodnie ze sklepieniami pomieszczeniami, a w południowo-zachodnim narożniku podwórka okrągłą klatkę schodową prowadzącą do zamku górnego. W zamku górnym nadbudowano trzecią kondygnację, nakrytą dachem pogrążonym, przesłoniętym attyką. Do budynku mieszkalnego dostawiono też murowany ganek arkadowy wsparty na filarach. Bogaty grzebień attyki z jaskółczych ogonów i półkoli jest charakterystyczny dla Spisza 2 poł. XVI w. i 1 poł. XVII w. (kasztel w Betlanowcach i w Strażkach).

ZNISZCZENIA ZAMKU I JEGO CZĘŚCIOWA ODBUDOWA

Upadek zamku rozpoczął się od pobytu w nim wojska kozackiego w r. 1735. W 1790 r. od uderzenia pioruna spaliły się dachy zamku. W 1837 r. zawałiła się południowa ściana Zamku Górnego. Przed 1900 r. właściciel Stanisław Drohojowski uporządkował wnętrze zamku i wzmocnił najbardziej zagrożone partie murów.

W latach 1955–57, w trakcie prac konserwatorskich, dokonano częściowej odbudowy murów zamku górnego i średniego, pozostawiając jednak większość zamku zasypaną ziemią i gruzem. W latach 1973–74 prowadzono prace eksploracyjne na terenie zamku górnego pod kierunkiem L. Lakwaja i P. Stępnia. Prace zostały wznowione dopiero w latach 1992–94 po przejściu opieki nad zamkiem przez Pieniński Park Narodowy. Zamek górny został udostępniony turystom poprzez adaptację pomieszczeń parteru i wykonaniu tarasu widokowego na poziomie I piętra. Zamek średni całkowicie odgruzowano a następnie (wg projektu P. Stępnia i St. Karczmarczyka) relikty odsłoniętych murów zabezpieczono i zadaszono dachami pulpitowymi, niewidocznymi z zewnątrz. Baszta Baranowskiego utrzymana została w formie zakonserwowanej ruiny, tj. bez zadaszania i zamknięcia otworów. Zrekonstruowano jedynie stropy belkowe udostępniając wnętrze turystom.

Zasadniczym założeniem konserwatorskim przy adaptacji zamku jest zachowanie istniejącej malowniczej sylwety ruiny utrwalonej w ikono-

grafii i tradycji kulturowej. Wykluczona jest zatem rekonstrukcja górnych kondygnacji obiektu według znanej ikonografii z XIX w.

SUMMARY

Building and development of the royal Czorsztyn castle in Pieniny Mountains had been following in seven stages (Fig. 1).

Stage I (1291–1320 years) – stone, round tower was built on the location of present middle castle and together with wooden fortifications.

In the historiography name “*castrum Wronyn*”, identified with Czorsztyn was written-up.

Stage II (1306–1333 years) – wooden enclosure was replaced with stone wall of middle and upper castle connected with round tower and with battlements on the top. Entrance gate was located in the nearest vicinity of tower and enter road to the castle was on the northwestern side.

Stage III (1333–1370 years) – tripartite, storied building was added to the southern side of wall of the upper castle and also the height of wall was increased.

Stage IV (before 1477 year) – outer, curtain wall was built next to the round tower. On the north-eastern part of castle, quadrangular gate building was erected and connected with curtain wall.

The old gate was fortified and in front of it the keep with trap door was built.

Stage V (from sixteenth century till 1629 year) – the lower castle was built with entrance gate

situated in northern wall. Round tower was destroyed but in front of the middle castle other pentagonal tower was erected. The middle castle was built over.

Stage VI (1629–1643 years) – Jan Baranowski made a huge modernization of the castle. He modernized the fortification system by means of replacing the old tower with new, quadrangular, four-storied and adapted to using of firearms tower in front of entrance gate to the middle castle. At the middle castle he built western, storied extension and round stairway leading to upper castle. At the upper castle the third storey decorated with attic was built up.

The end of castle splendor begun since Cosack’s army had stayed there (in 1735 year).

In 1790 year because of lightening stroke castle roofs burnt and in 1837 the southern wall of upper castle collapsed. Before 1900 year owner of the castle Stanisław Drohojowski organized the interior of the castle and strengthened the most vulnerable parts of walls.

In the years 1955–57 and 1973–74 conservation works had been conducted. From 1992 year till nowadays Pieniny National Park is taking care of the castle. Park has renovated – with financial help from water dam construction investors, and opened the castle for sightseeing. Conservation assumptions of castle adaptation are to preserve the existing picturesque appearance of ruins established in nineteenth century iconography.